

“ 2007-2008 Trakya Üniversitesi Tarih Bölümü
Ömer Soner Hunkan, “Karahanlılar” ders notları”
’ndan özetlenmiştir.

Türklerin İslam’ı Kabul Süreci ve İlk Müslüman Türk Devleti

Türklerin İslam’a geçişi önemli ve çok yönü düşünülmesi, tahlil edilmesi gereken bir olaydır.

Kaynaklar bu İslam’a geçiş ile ilgili olarak 8. asrın son çeyreğinde Karluk yabgusunun Müslüman olduğu konusunda bilgi vermeye başlarlar. Ancak bunların İslam’a geçişinin doğurduğu sonuçlarla ilgili elimizde herhangi bir argüman bulunmadığından bu bilgilere şüphe ile karşılamamız gerekir.

Türklerde din değiştirme olayına sadece bir şahsın veya kabilenin değil bir devlet yapılanmasının kurum, kuruluş ve müesseseleri ile İslam’a girişi şeklinde bakmamız gerekir. Çünkü yeni gelen din teşkilat ve müesseseleri ile birlikte gelmektedir.

Yakın Temas

Türgişler nüfuzları altında bulunan Maveraünnehir bölgesini elte tutmak için Arap-İslam ordularıyla bir mücadele içine girildiler. Ancak bu mücadele dini mahiyetli bir savaş olmayıp maveraünnehir’i elde tutma çabasıydı.

Araplarla Türkler arasında cereyan eden maveraünnehir’de ki bu nüfuz mücadelesinde bölge halkı içine tipim bir şekilde dönemin anlayışı gereği kimin hakim olacağı değil çıkarlarının kim tarafından korunacağı önemliydi.

İşte bu mücadele esnasında Araplar bölgede meskûn Türklere İslam’ı tebliğe başladılar. Ancak toplunca din değiştirmenin başlı başına bir dönüşüm olduğu göz önüne alınırsa Türklerin bu konudaki çelişkide oldukları anlaşılacaktır.

Türkler arasında Göktürkler zamanında yerleşmiş olan bir gök-tanrı (gök-dini) inancı olmasına rağmen Göktürk devletinin dağılması ile bu inançta dağılmıştır. Özellikle 10 asırda Türk dünyası karmaşık bir dini tablo içerisindeydi. İşte İslam coğrafyacılarının eserlerinde bu döneme ilişkin olarak Türklerin dini diye takdim ettiklerinin bunların alt kültürlerine ait bir takım öğretiler olduğu anlaşılmaktadır. Şamanizm de bu kategoridedir. Dolayısı ile siyasi birliğin olmadığı Orta Asya sahasında din birliktelikte söz konusu değildir.

İslam’ı kabul sürecinde Türk unsurlarını başlıca iki gruba ayırmak ve olayları bu çerçevede incelemek gerekmektedir. Zira göçebe "atlı çoban unsurlar" dediğimiz Türkler ile şehirli Türklerin İslam’ı kabul süreci birbirinden farklı olmuştur. Başta Uygurlar olmak üzere yerleşik, şehirli Türkler Budizm Manihaizm gibi kutsal bir metine dayalı dinlere inanıyorlardı. Bu dinsel çerçevede ekonomik örgütlenmeleri ve oturmuş düzenleri mevcuttu. Bu grupların İslam’ı kabulü 16. asra değin uzun bir süreç gerektirmiştir.

Diğer yandan göçebe Türkler "atlı çoban unsurlar" dediğimiz başta Karluklar Oğuzlar olmak üzere bu günkü Türkiye Türklerinin atalarını sayılan topluluklar herhangi kutsal metine dayalı bir dine tabi olmamaları onları birbirine bağlayan dini birliktelikten de yoksun bırakıyordu. Ekonomik teşkilatları ve

kurumsal düzenleri tam anlamıyla oluşmamıştı. Bu unsurlar daima kendilerini rahata ve yaşantılarını bir üst seviyeye çıkartacakları dinlere yakın hatta meyyaldiler.

Bölgede Hristiyan, Budist, Manihaist misyonerler de faaliyet göstermekte ve dinlerini göçebe Türklere tebliğ etmekteydiler. Ancak Türklerin bütün bu dinler arasından İslam'a intisapları çeşitli sebep ve tesirlerle gerçekleşti.

İslam'ı Seçiş Sebepleri

Türgişler'den beri İslam coğrafyasına yapılan akınlar Türklerin İslam ülkelerinin zenginliklerini yakından tanıma fırsatı veriyordu. Ayrıca İslam'a yoğun temas halinde bulunmaları, neredeyse iç içe yaşamaları onu somut örnek olarak görmelerini sağlıyor, İslam'ı tebliğ eden İslam sūfi vaizlerine rağbeti artırıyordu. Daha önce Türkler arasından Abbasilerce askeri amaçlarla alınan köleler sonradan memleketine döndüklerinde anlattıkları da İslam'a merak uyandırmaktaydı.

Binaenaleyh göçebe Türklerin önceden beri kafasında olan "tek tanrı" düşüncesinin de İslam da yer bulması bu dini diğerlerinden öne çıkarıyordu.

Samani Devletinin Türk akınlarına karşı sınır boylarına sıklıkla inşa ettikleri savunma amaçlı ribatlar da zaman içerisinde birer ticari karakter kazandılar. Çoğu zaman mutasavvıf vasfındaki tüccarların ve İslam sūfi vaizlerinin karargâhı halini alan bu ribatlar dini özellik de gösteriyorlardı ki bu süreçte önemli rol üstlendiler. Türklerin İslam ile en yoğun temas noktaları oldular.

İbnü'l Esir 960 yılında Türk diyarında 200 bin Türk'ün Müslüman olduğunu kaydeder. Bu rakam abartılı olmakla birlikte pek çok Türk'ün İslam'a geçtiği anlaşılmaktadır.

Atlı çoban göçebe Türkler arasında kitabi, kutsal metine dayalı bir din olmaması, ekonomik örgütlenmelerinin de oluşmamasına etki ediyor, bu da bölge çıkarlarına uygun, kısmen kendilerine yakın ve yatkın bir dine, İslam'a meyil etmelerine sebep oluyordu.

Ancak bu durumu yerleşik, şehirli Türklerde görmek mümkün değildir. Mesela Uygurlarda. Zira onların kitabi bir dinleri ve bu çerçevede oluşmuş ekonomik örgütlenmeleri zaten mevcuttu. Bunu değiştirerek İslam'a geçmeleri çok uzun zamanlar alacaktır.

İlk Türk İslam Devleti

Kaynakların naklettiğine göre Karahanlı Satuk Ebu Nasr Samanilerin telkinleri ve gördüğü bir rüyanın tesiri ile Müslüman olarak Abdülkerim ismini aldı. Kendi gibi Müslüman olan bazı hanedan mensuplarının ve Fergana gazilerinin desteğini alarak birtakım bölgeleri elde etti. Ardından Kaşgar'ı İslam adına ele geçirdi. Karahanlı devletinin batı kanadı hükümdarı olan amcası Oğulcak'ı bertaraf ederek Buğra Han unvanını aldı. Ayrıca devletin doğu kanadı tahtında da hak iddia etmek maksadıyla "Kara Hakan" unvanını da kullanmıştır. (Satuk Abdülkerim Ebu Nasr Buğra Han Kara Hakan, kısaca Satuk Buğra Han)

Satuk Buğra'dan sonra oğlu Arslan Han Musa tarafından Balasagun yani ülkenin doğu kanadı da ele geçirildi. Böylece İslam resmi din olarak bütün Türk hakanlığında (Karahanlı ülkesinde) tanınarak genel bir İslami yönetim oluşmuş oldu.